

TA'LIM SOHASIDA PEDAGOGIK MENEJMENTNING XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.70728/c.series.v08.i02.122>

Radjabova Gavxar Umarovna

Qo'qon davlat universiteti "Pedagogika" kafedrasi dotsenti

+998902925459

r.gavxar69@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-5268-0321>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'limda boshqaruv faoliyati madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik menejment konsepsiyasi ko'rib chiqiladi.

Ta'lim zanjirlari va jarayonlarini boshqarish nuqtai nazaridan, pedagogik menejment ta'limda va ta'lim muassasalarida boshqaruvni tashkil etish masalalarini o'z ichiga olgan sohalarni qamrab oladi. Shuningdek, ta'lim rahbarining yetakchi sifatidagi roli ko'rsatiladi va ta'lim islohoti amalga oshirishda tashkilot rahbarining faoliyatini muvaffaqiyatli deb hisoblanishi uchun zarur bo'lgan yetakchilik (texnik, insoniy, ta'lim, ramziy, madaniy yetakchilik) xususiyatlari ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: pedagogik menejment, ta'lim tizimlari, ta'lim jarayonini boshqarish, ta'limda boshqaruv, yetakchilik turlari.

Abstract. This article examines the concept of pedagogical management, aimed at developing a culture of management in education.

From the perspective of managing educational chains and processes, pedagogical management encompasses areas including issues of organizing management in education and educational institutions. It also demonstrates the role of the education administrator as a leader and highlights the characteristics of leadership (technical, humanitarian, pedagogical, symbolic, and cultural) necessary for the successful implementation of educational reform by the organization's leader.

Keywords: pedagogical management, educational systems, educational process management, educational management, types of leadership.

Аннотация. В данной статье рассматривается концепция педагогического управления, направленная на развитие культуры управления в образовании.

С точки зрения управления образовательными цепочками и процессами, педагогическое управление охватывает области, включающие вопросы организации управления в образовании и образовательных учреждениях. Также показана роль руководителя образования как лидера и выделены характеристики лидерства

(техническое, гуманитарное, педагогическое, символическое, культурное), необходимые для того, чтобы деятельность руководителя организации считалась успешной в реализации образовательной реформы.

Ключевые слова: педагогическое управление, образовательные системы, управление образовательным процессом, управление в образовании, типы лидерства.

Kirish. Zamonaviy dunyoda pedagogik faoliyat ta'lim muassasalaridan tashqarida amalga oshiriladi. U faol ijtimoiy mavqega urg'u beradi va ta'lim xodimlarining ish faoliyatini yaxshilashga qaratilgan menejerlar va rahbarlarning ta'lim darajasini oshirish vazifalarini maqsadli ravishda amalga oshiradi.

Fandagi an'anaviy qarash shundan iboratki, rahbarlar va mansabdor shaxslarning shaxsiy va amaliy tajribasi ta'lim boshqaruv organlarida boshqaruv samaradorligining asosi hisoblanadi. Shu bilan birga, ushbu jamiyatlar boshqaruv faoliyatining sifat xususiyatlari uchun yangi shartlarni belgilaydi, uning asosiy maqsadi yuqori gumanitar hayot darajasini ta'minlash va ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarga erishishdir.

Pedagogik tadqiqotchilar zamonaviy menejment madaniyatini rivojlantirishning bir usuli - bu boshqaruvga nisbatan tan olingan nazariy yondashuv bo'lib, u o'qituvchilar uchun barqaror o'qitishni boshqarish uchun ularning professional samaradorligini oshirish va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan o'zgarishlar, usullar, tashkiliy shakllar va texnologik texnikalar to'plamini ifodalaydi (Simonov, 2009). Odamlar bilan muloqot qilish san'ati pedagogik boshqaruvda, ayniqsa boshqaruv ko'nikmalari va tashkiliy qobiliyatlarga kelganda alohida rol o'ynaydi.

Bugungi kunda "pedagogik menejment" tushunchasini ta'lim boshqaruv tizimida ta'lim xodimlarini o'qitish, rivojlantirish, o'qitish va boshqaruv faoliyatini shakllantirish kabi yangi hodisa sifatida ko'rib chiqish va talqin qilish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Pedagogik menejment ilmiy fan sifatida — pedagogika sohalari, jumladan, ta'limda va ta'lim muassasalarida boshqaruvni tashkil etish masalalari kabi ketma-ket jarayonlarni shakllantiradi. Menejment va yetakchilik manbalari boshqaruvdagi zamonaviy ilmiy yutuqlar, qonunchilik, maktabni tashkil etish amaliyoti, ta'limni boshqarish tajribasi, tarixiy meros va boshqalar oqibatlari bilan shakllanadi. Pedagogikaga va uning yutuqlariga, pedagogik menejmentni bir qator boshqa fanlar: umumiy boshqaruv nazariyasi, iqtisodiyot, ijtimoiy psixologiya, fiziologiya, maktab gigienasi va boshqalar bilan bog'liq nazariya va amaliyot sifatida tayanadi. Ushbu sohaning dolzarbligi Yu. A. Konarjevskiy, B.S. Lazarev, A.M. Moiseev, A. A. Orlov, M. M. Potashnik, P. V. Suntsov, V. A. Slastenin, P. I. Tretyakov, K. M. Ushakov, R. X. Shakurov, T. I. Shamova, E. A. Yamburg va boshqalar kabi yetakchi mutaxassislar tomonidan ta'limni boshqarish bo'yicha tadqiqotlar nashr etilishi bilan tasdiqlanadi.

Ilmiy ta'lim menejmentining umumiy nazariy asoslari N.F. Bunakov, N.A. Koff, N.I. Pirogov, K.D. Ushinskiy va maktabshunoslik asoslarini ishlab chiqqan zamonaviy o'qituvchilarning asarlarida yaratilgan.

1970-yillarning ikkinchi yarmida ijtimoiy menejment nazariyasiga asoslangan maktabshunoslik tamoyillarini rivojlantirishga o'tish kuzatildi. Ta'lim menejmenti nazariyasiga E.S. Bereznyak, Yu.V. Vasilev, Yu.A. Konarjevskiy, V.Yu. Krichevskiy, M.I. Kondakov, E.G. Kostyashkin, T.I. Shamova va boshqalar alohida hissa qo'shdilar. Ushbu olimlarning ishlarida ijtimoiy tizimlarni boshqarish sohasidagi tadqiqotlar natijalaridan foydalanilgan.

Ta'lim menejmenti tadqiqotlarining yanada rivojlanishi N.N.Bulinskiy, M.A.Goncharov, M.M.Potashnik, V.P. Pikelnaya, S.D.Reznik va V.P.Simonova, P.I.Tretyakova, N.D.Nikandrova, V.A.Fedorova va boshqalar asarlarida amalga oshirildi.

Mamlakatimizda menejment nazariyasi va amaliyotining rivojlanishiga hissa qo'shgan akademiklar M.Sharifxo'jaev, S.S.G'ulomov, qishloq xo'jaligi fanlari akademiyasining a'zosi S.S.G'ulomov, professorlar Sh.M.Zaynuddinov, Y.A.Abdullayev, Q.A.Abdurahmonov, ta'lim menejmentining rivojlantirish yo'nalishida professorlar Sh.Qurbonov, J.G'.Yo'ldoshev, R.Sh.Axlidinov, M.Quronov, M.X.Saidov, U.I.Inoyatov, X.F.Rashidov va boshqa qator olimlarning mazkur sohadagi tadqiqotlari va ilmiy ishlarini o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, strukturaviy-funksional tahlil va sotsiologik tahlil usullari qo'llanilgan.

Tahlil va natijalar

Hozirgi kunda milliy pedagogikani bir qator zamonaviy tendentsiyalar tavsiflaydi. Bugungi kunda boshqaruv fani nuqtai nazaridan pedagogik jarayonning yaxlit tabiatiga qiziqish ortib bormoqda, bu esa o'z navbatida pedagogik menejment masalalariga e'tibor qaratadi.

Pedagogik menejment pedagogik tizimlarni boshqarishning tamoyillari, usullari, tashkiliy shakllari va texnologik texnikalari to'plami bo'lib, ularning ishlashi va rivojlanishi samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Pedagogik menejment o'ziga xos xususiyatlarga va o'ziga xos naqshlarga ega. Uning o'ziga xosligi pedagog-o'qituvchi (menejer) ishining sub'ekti, mahsuloti, vositasi va natijasining o'ziga xosligidadir.

Ta'lim jarayoni menejeri (o'qituvchi) ishining sub'ekti boshqariladigan sub'ekt (talaba) faoliyati bo'lib, bu ishning mahsuli axborot, vosita esa so'zlar, nutq va boshqalardir.

Bugungi kunda ham nazariy, ham amaliy pedagogikada dolzarb masala pedagogik boshqaruvdagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etish yo'llarini izlashdir. Zamonaviy ta'limning muammolaridan biri o'qituvchilarning bilim va malakasi bilan ta'lim mazmuni, pedagogik texnologiyalar va ta'lim muassasalarini boshqarish texnologiyalari nuqtai nazaridan zamonaviy talablar o'rtasidagi nomuvofiqlikdir. Ta'lim sohasida samarali pedagogik

boshqaruv muammosini faqat har bir o'qituvchining yuqori malakasi va tegishli kasbiy ko'nikmalarini ta'minlash orqali hal qilish mumkin.

Ta'lim jarayoni yaxlit pedagogik tizim bo'lib, uni samarali boshqarish tizimli yondashuvni talab qiladi. Biroq, ta'lim jarayoni ketma-ket elementlarning yig'indisi yoki to'plami emas, balki maqsadli o'qitish va o'rganish faoliyati ekanligini yodda tutish kerak. U nafaqat tashqi tomondan boshqariladi, balki ichki tomondan ham o'zini o'zi boshqarishi mumkin. Haqiqiy ta'lim jarayonining samaradorligini tizimli, faoliyatga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan kuzatish, tahlil qilish va baholash ta'limni boshqarish nazariyasi va amaliyotida ilmiy yondashuvni amalga oshirishning muhim shartidir. Umuman olganda, ta'lim jarayoni faoliyatga asoslangan tizim sifatida doimiy ravishda rivojlanib boradi va aniq ilmiy jihatdan tashkil etilgan taqdirda o'zini takomillashtirish uchun ulkan imkoniyatlarga ega. Aksincha, u to'g'ri tashkil etilmagan holda regressiyaga moyillikni namoyon etadi. Kognitiv va o'zini o'zi o'qitish jarayonini boshqarish, birinchi navbatda, butun jarayonni aniq rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilish asosida yo'naltirish, yordam berish va tuzatishni anglatadi.

O'qituvchilar ishining predmeti, mahsuloti, vositasi va natijasining o'ziga xos xususiyati ularning boshqaruv faoliyati uchun aniq maqsadlar, tamoyillar, usullar va texnikalarni ishlab chiqishni belgilaydi. Pedagogik menejmentning ta'rifi shuni ko'rsatadiki, har qanday faoliyat singari, u ham maqsadga yo'naltirilgan. Bu menejmentning asosiy maqsadlarini aniqlashga va ularni ilmiy asoslangan shakllantirish qoidalarini belgilashga yordam beradi.

Tadqiqotchilar bugungi kunda pedagogik menejmentning asosiy maqsadlari sifatida quyidagilarni aniqlaydilar:

- barcha o'qituvchilar va talabalarning sa'y-harakatlari, resurslari va vaqtdan samarali va tizimli foydalanish;
- ta'lim menejerlari faoliyatini jamiyatni rivojlantirishning aniq maqsadlari va real rejalari bilan uyg'unlashtirishni aniqlash;
- belgilangan maqsadlarning to'liqligi, taqqoslanishi, o'zaro bog'liqligi, aniqligi va realligi hamda ularning asosiy maqsadga - shaxsni tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirishga bo'ysunishi.

Pedagogik boshqaruvning asosiy maqsadlari:

- ijrochining ham, butun faoliyatning ham individual harakatlarining chastotasi va izchilligini aks ettirish;
- ma'lum bir vaqt oralig'ida individual ish turlarini bajarish metodologiyasi va qoidalarini taqdim etish;
- faoliyat natijalari sifatiga qo'yiladigan talablarni va ko'zlangan maqsadlarga erishish usullarining samaradorligini, sarflangan kuch, resurslar va vaqtning optimalligini hisobga olgan holda aniqlash;

- ma'lum bir faoliyatga biriktirilgan ijrochilarning tarkibi va malakasiga qo'yiladigan talablarni belgilash;
- zarur ma'lumotlar miqdorini va uning asosiy manbalarini aniqlash;
- ijrochilar faoliyatining borishi va natijalarini monitoring qilish va qayd etishning asosiy qoidalarini aniqlash va taqdim etish [1].

Yuqoridagi maqsad va vazifalar birinchi tizimni shakllantiruvchi omil - faoliyatga asoslangan pedagogik tizimning mohiyatini ifodalaydi. Uni maqsadga asoslangan yoki dizaynga asoslangan deb atash mumkin. Ikkinchi tizimni shakllantiruvchi omil - bu o'qituvchi, talabalar va ma'muriyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirning kommunikativ uslubi. Uchinchi omil mazmunli-tashkiliy deb ta'riflanadi. To'rtinchi omil analitik-natijalarga asoslangan. Menejmentning asosiy vazifalaridan biri tashkilotning yaxlit tizim sifatida shakllanishi, ishlashi va rivojlanishi uchun maqsadlarni belgilashdir.

Pedagogik boshqaruv nazariyasidan foydalanish ta'limda boshqaruvning butun paradigmasini o'zgartirishga imkon beradi. D.A. Boyarinovning fikriga ko'ra, bu dominant vertikal aloqalar va shunga mos ravishda sub'ekt-ob'ekt munosabatlari bilan tavsiflangan an'anaviy boshqaruv tizimidan dominant gorizontal aloqalar va sub'ekt-sub'ekt munosabatlari bilan tavsiflangan tashkiliy-boshqaruv hamkorligi tizimiga o'tishni anglatadi [1]. Bu o'tish axborot-ta'lim makoni uchun juda muhimdir, chunki u rivojlangan va moslashuvchan gorizontal aloqalar bilan tavsiflanadi.

Zamonaviy qarashlarga ko'ra, pedagogik boshqaruv tuzilmasi uch darajali bosqichlarni o'z ichiga oladi. Birinchi daraja o'qituvchilar faoliyatini boshqarishga qaratilgan. Ikkinchi daraja o'qituvchi faoliyatini boshqaradi. Pedagogik boshqaruvning uchinchi darajasi talaba faoliyatini boshqarishga qaratilgan [2].

Pedagogik menejment faoliyat (birinchi navbatda) va umumlashtiruvchi tizim sifatida bir vaqtning o'zida o'z tuzilishi va tizim hosil qiluvchi omillarga ega bo'lib, shartli ravishda quyidagi shaklda ifodalanishi mumkin [5].

1. Faoliyat tizimi sifatida pedagogik menejmentning asosiy tayanch elementlarining mohiyati va xususiyatlari.

2. Pedagogik menejmentning maqsadlari.

3. Ta'lim jarayoni menejeri oldida turgan asosiy vazifalar.

4. Pedagogik menejment tamoyillari.

4.1. Boshqaruvning umumiy tamoyillari.

4.2. Pedagogik va boshqaruv ishini ilmiy tashkil etish tamoyillari.

4.3. O'quv jarayoni boshqaruvchisining tahliliy faoliyati tamoyillari.

5. Pedagogik boshqaruvning funksiyalari (asosiy funksional komponentlari).

6. Boshqaruv usullari (pedagogik menejment usullari).

7. Boshqaruv sub'ektlari faoliyatining natijasi.

7.1. Samaradorlik o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi faoliyati jarayonining o'ziga xos xususiyati sifatida.

7.2. Sifat yakuniy natijaning xarakteristikasi sifatida.

Pedagogik menejmentning yetakchi komponentida - uning asosiy elementlari va magistral tushunchalarining mohiyati (ta'rifi va tavsifi) - quyidagi asosiy ta'riflarni o'z ichiga oladi.

Pedagogik menejment - ta'lim va tarbiya jarayonini boshqarishning uning samaradorligini oshirishga qaratilgan tamoyillari, usullari, tashkiliy shakllari va texnologik usullari majmuidir.

Ta'lim jarayoni - bu shaxsning o'z-o'zini tarbiyalashi bilan birlikda tashkil etilgan ta'lim, ta'lim va tarbiya jarayonlari orqali shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishga qaratilgan maqsadli faoliyat, bilim, malaka va ko'nikmalarning davlat ta'lim standartidan past bo'lmagan darajada o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

O'quv va kognitiv jarayonning menejeri - bu talabalarning o'quv va kognitiv faoliyatini boshqarish tizimining sub'ekti sifatida ishlaydigan o'qituvchi.

O'quv jarayonining menejeri - pedagogik xodimlarning o'quv va tarbiyaviy faoliyatini boshqarish sub'ekti sifatida faoliyat yurituvchi ta'lim muassasasining rahbari (direktor, uning o'rinbosari) hisoblanadi.

O'quv jarayoni monitoringi - olingan ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash uchun kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda o'quv jarayonining borishi, natijalari va samaradorligini doimiy monitoring qilish.

Pedagogik menejment faoliyat tizimi sifatida quyidagi tarkibiy va funktsional komponentlarni va tizimni tashkil etuvchi omillarni o'z ichiga oladi: [5]

- faoliyat maqsadi (rejalashtirilgan, kutilayotgan natija);
- faoliyat sub'ekti (direktor, uning o'rinbosarlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, talabalar va boshqalar);
- faoliyat ob'ekti (u ikkinchi sub'ekt) – rahbarning buyruqlari ijrochisi (talaba, talaba, o'qituvchi, direktor o'rinbosari va boshqalar);
- faoliyat mazmuni (o'quv, boshqaruv va boshqa ma'lumotlar);
- faoliyat usullari (o'qituvchi va talabalar, o'qituvchi va talabalar bilan yetakchi va boshqalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning usullari va uslubi).

Axborot (lot. informatio — tushuntirish, taqdim etish) —ta'lim yoki o'quv jarayoni boshqaruvchisining mehnat predmeti va mahsuloti.

Ta'lim jarayonini boshqarish (pedagogik menejmentning ajralmas qismi sifatida) - dalillarga asoslangan rejalashtirish, ularning faoliyatini tashkil etish va nazorat qilish orqali o'qituvchilar va talabalarga rahbarning maqsadli ta'siri.

Xulosa va takliflar

Shunday qilib, pedagogik boshqaruvning asosiy vazifalari asosan quyidagilarni o'z ichiga oladi: maqsadlarni belgilash va pedagogik jarayonni rejalashtirish, pedagogik jarayon uchun resurslar bilan ta'minlash, jarayon ishtirokchilarining yuqori motivatsiyasini

ta'minlash, pedagogik jarayonni monitoring qilish va muvofiqlashtirish hamda natijalarni tahlil qilish.

Ta'lim jarayonining yaxlitligini ta'minlash uchun rahbar o'zida va ishida turli xil rahbarlik turlarini mohirona birlashtirishi, talabaning shaxsini to'liq rivojlantirish va o'qituvchilar jamoasining samarali ishlashini ta'minlash uchun ta'lim faoliyatini ko'p qirrali qurish tajribasiga ega bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бояринов, Д.А. Педагогический менеджмент в контексте информационного образовательного пространства / Д.А. Бояринов // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 4.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?Id=21095> (дата обращения: 02.10.2017).

2. Афанасьева, С.А. Педагогический менеджмент как одна из ключевых проблем профессионального уровня педагога дополнительного образования / С.А.Афанасьева. - sib-artforum.ru/2011_teacher_public/2011_Article/4629_Ped_Art_2011.doc (дата обращения: 03.10.2017).

3. G.U.Radjabova. Maktab menejmenti asoslari. 1-qism. O‘quv qo‘llanma. Toshkent.: Ilm va fan 2023

4. G.U.Radjabova. Maktab menejmenti asoslari. 2-qism. O‘quv qo‘llanma. Toshkent.: Ilm va fan 2023

5. G.U.Radjabova. Ta’lim menejmenti asoslari. Darslik. Toshkent.: Ilm va fan 2024